

Järsbergstenen, en mærkelig värmlandsk runesten

Av Erik Moltke

Järsbergstenen (Vr 1) i Värmland, i Varnum sogn — derfor tidligere kaldet Varnumstenen — er Värmlands eneste urnordiske runesten; den blev fundet 1862 på oprindelig plads og er blevet behandlet af runologer lige fra Stephens, Wimmer, Bugge, Brate, v. Friesen — Wessén har vistnok ikke ytret sig skriftligt — og nu sidst af Sven B. F. Jansson i sidste hefte af Sveriges runinskrifter, *Värmlands runinskrifter* 1978.

Her kan man finde runologers og andre forskeres tolkningsforslag fyldigt refereret — resuméerne fylder mere end 17 sider i dette værks store kvartformat, og det er interessant og morsom læsning, hvor de forskellige forskeres indstilling og temperament ofte slår igennem. Referaterne er i enhver henseende loyale, tit ledsaget af knappe kommentarer, der tydeligt demonstrerer, at udgiveren ikke mangler humoristisk sans, som når han f. ex. glad refererer, at en runeforsker, der har givet en meget indviklet forklaring, kalder sin tolkning "eine einfache Deutung", eller når han citerer Jöran Sahlgren for følgende: "Man måste väl ändå räkna med en smula praktiskt förnuft även hos en runristare."

Alle forskere fra før 1975 gav sig selv det handicap, at de stiltiende gik ud fra, at Järsbergstenen var en mindsten rejst over den person, der antoges at ligge i den lave høj, hvorpå runestenens fandtes omkuld-falden, et gravminde omgivet af en stenkreds, hvor der foruden runestenens også havde stået en høj, skriftløs bautasten. Den af Jansson foranledigede udgravning 1975 viste imidlertid, at højen var en naturlig bank, og der var ingen grav. — Grunden til, at stenen var rejst netop dér, måtte følgelig være den forbiløbende *Lekstigen*, en oldtidsvej, som for-

bandt Mälardalens län og det gamle Svearige med Vestfold i Norge. — Men uanset indskriftens indhold og uanset årsagen til dens anbringelse netop dér, så stod stenen efter reglerne: ved vej eller vad. Den skulle ses!

Jeg skal ikke komme ind på mine for-gængeres mange og forskellige tolkninger; de er, som sagt, refereret i *Sveriges runinskrifter*; men for at vi strax kan vide, hvad vi taler om, er det vel naturligt at gengive den "officielle" læsning af indskriften, den der står i *Sveriges runinskrifter*; den lyder således:

... ubar hite : h̄arabanar · h̄ait... ek
erilar runor waritu

og oversættes:

"[L]juv(?) heter jag. Ravn heter jag. Jeg eril skriver runorna". (Fig. 1.)

Det fremgår heraf, at Jansson supplerer **ubar** med to runer: **li** og regner **hite** for ristefejl for *haite*.

Angående **erilar**, eril, skal jeg nøjes med at sige, at det af andre runeindskrifter fremgår, at det var en mand, der var i tjeneste hos en stormand eller storkvinde. Jeg forestiller mig erilen som husets skriftkyndige rådgiver, underviser og læge, en der måske kunne lidt mere end sit fadervor og som måske sørgede for at holde husets forhold til de styrende magter i orden, en slags huslærer og husgode. Jeg skal ikke komme ind på, om det er ham, der har ristet runerne, eller om det er en træl, der har gjort det efter hans forskrift.

Lad os nu foreløbig se bort fra indskriftens ordlyd og betragte den rent grafisk. Vi kan da strax konstatere, at vi står over for en ret primitiv rister; der er ikke noget perfektionistisk endsige kunstnerisk over runerne: to

linjer med store runer, tydeligt hugget, men grove og uregelmæssige. Se de to forskellige **h**'er i venstre linje (ubaṛ-linjen), hverken **r** eller **b** er skønhedsåbenbaringer, afstanden mellem de enkelte tegn kan ikke kaldes ideel, selv om den større afstand mellem **l** og **a** i højre linje (erilaṛ-linjen) måske kan undskyldes med, at risteren går uden om den lille afskalning, der ses i kanten; den samme angst viser han ikke over for den store sprække under det sidste **n** i venstre linje, og hvad er det for et uformeligt **u** i begyndelsen af venstre linje?

Stadig uden at bekymre os om indskriftens indhold spørger vi: Hvilke runer er ristet først, de store eller de små? og i første tilfælde hvilken af de store er den første?

Der kan vel næppe være tvivl om, at de to store linjer er ristet først. De andre runer, både de små øverst i højre linje og den mærkeligt slyngede runelinje forneden viser sig ikke alene ved deres ringe størrelse, men også ved deres placering som tilføjelser: *de har fået den plads, der var tilovers*; deres anbringelse er bestemt af de allerede tilstedeværende store runelinjer. Det fremgår tydeligst af de nederste småruner, der ligesom kredser omkring den sidste store rune. Hvorfor de gør det, skal vi senere vende tilbage til.

Rent *grafisk* er det da ikke særlig sandsynligt, at de små runer forneden skulle være ristet i direkte forlængelse af den store linje til højre, selv om læsningen på denne måde giver god mening: **ek erilaṛ runor waritu**, jeg erilen skriver runer. Thi — stadig *grafisk* set — måtte man da undre sig over, hvorfor risteren, der just havde hugget de store, velvoxne runer i erilaṛ-linjen, pludselig skulle skifte ikke blot runestørrelse, men skabe et sådant brud på den påbegyndte linje, som disse småruner repræsenterer.

Men hvilken af de størrunede linjer er ristet først? Svaret er enkelt og ligetil: den højre, erilaṛ-linjen. Normalt regner man med, at de største runer i en indskrift er ristet først, for da havde risteren plads at rutte med. Her er runerne i ubaṛ-linjen størst. Hvorfor er de så ikke ristet først?

Atter giver det rent grafiske svaret: Runerne i erilaṛ-linjen viser ingen tegn til plads-

Fig. 1. Järsbergstenen. Optrukket foto efter Värmlands runinskrifter, Stockholm 1978. — The Järsberg stone, Värmland, Sweden.

besparelse: bortset fra den sidste **r**-rune er der god og stor afstand mellem alle runerne, og man kunne fristes til at tro, at den sidste runes nærhed ved dens forgænger skyldtes, at risteren på denne måde ville indvinde den plads, han havde soldet op med den store

fig. 2. Järsbergstenen. Efter fig. 1, men de små runer fjernet således at symmetrien mellem de to storlinjer træder tydeligt frem. — The Järsberg stone. The small runes removed in order to emphasize the symmetry of the two major lines.

afstand mellem tredje og næstsidste rune. En skør idé; men måske vil det vise sig, at der er noget om det.

Går vi nu over til venstre linje, ser vi, at

de første bevarede runer er store og ret brede og har ganske brede mellemrum; men efter trepunkt-skilletegnet, der er klistret tæt på den foregående rune, følger et ord, hvis runer er smallere og mere sammenknebne. Det er, som risteren her begynder at ane, at han har ruttet for meget med pladsen. Han gør runerne og mellemrummene smallere, han bruger binderuner to steder.

Men hvorfor begynder han at spare på pladsen? Det kan ikke være på grund af de små runer, for de var ikke ristet endnu. Forklaringen får man, hvis man visker alle de små runer ud og ser stenen, som den så ud, da kun de to store linjer var hugget. (Fig. 2.)

Det falder da strax i øjnene, at de to linjer står symmetrisk over og under hinanden, erilar-linjen *midt over* ubar-linjen. Men hvis denne placering er tilsigtet og konstateringen i øvrigt rigtig, så fører det videre, for så viser denne iagttagelse, hvor meget der er forsvundet ved toppen af ubar-linjen.

Måler vi nemlig, hvor meget ubar-linjens slutning er længere end erilar-linjen og afsætter den herved fundne længde foroven på stenen — afsat fra pronominet **ek**, skulle vi få den oprindeligt planlagte indskrift og samtidig ubar-linjens fulde længde. Udmålingen viser da, at ubar-linjen må være bevaret i sin fulde udstrækning bortset fra den forsvundne hovedstav i den uforholdsmæssig brede u-rune øverst i linjen. Denne kæmperune er på grund af sin form og størrelse velegnet som begyndelsesbogstav, og hvis stenen har fortsat sin afsmalnen opad, kan der ikke have været plads til nok en kæmperune foran **ubar** — og heller ikke til **li**, især ikke, da der jo også skal være plads til mindst een rune efter venderunerne **hait**.¹

De to store runelinjer indeholder præcis det, som runemesteren vil have sagt først: præsentationen af ham selv. Et par parallel-ler:

Lindholmamuletten, Skåne:

ek erilar hateka, "Jeg erilen hedder eller kaldes) *Sawilagar*".

Kragehul spydskift, Fyn.

ek erilar asugisalas muha haite, "Jeg Asgisls eril hedder (eller kaldes) *Muha*".

Fig. 3. Järsbergstenen. Forfatterens rekonstruktion. For god ordens skyld bemærkes, at Sven B. F. Jansson mener, at det forsvundne topstykke har været højere end her angivet.¹⁾ — The Järsberg stone. The runic inscription reconstructed by the present author.

Själlandsbrakteaten nr. 2.

hariuha haitika farauisa, "Jeg hedder (eller kaldes) Hariuha, den der er viis på farer" (og derfor kan afvende dem) og så

Fornvännen 76 (1981)

Järsbergstenen: ek erilar ubar h[a]ite harabanar, "Jeg erilen kaldes den stridbare" og herefter følger hans navn: "Ravn".

Når vi nu skal finde ud af, hvor vi skal fortsætte læsningen, bliver vi nødt til at foretage et lille sidespring til andre rune- og billedsten for at kunne vurdere datidens indstilling til text- og billedplacering, dvs. undersøge om datidens æstetiske fordringer stemmer overens med vor tids.

Som bekendt er *skriftordningen* på de urnordiske runesten (ligesom i fönikisk, græsk, etruskisk og gammellatin) vilkårlig; men det gælder også *billedplaceringen*, hvad der tydeligt fremgår af bl. a. *de gotlandske billedsten*.

Som eksempel kan tages den af Ardre-stenene, som Sun: Lindqvist har betegnet som nr. 8 (fig. 4). Billedernes plan falder naturligt i to hovedpartier, Valhal m. m. foroven og herunder et stort afsnit med 10 selvstændige scener. Her må kunstneren først have tegnet skibet, der optager langt den største plads og så — hvis man skal dømme efter størrelsen — det store hus forned. Omkring og imellem disse to hovedscener grupperer de otte andre sig i mindre format, som der nu er blevet plads til dem. Ikke alle scener kan tydes,² men begynder vi med den øverst på stenens heraldisk højre side og løber kanten rundt, får vi: 1) Thors fiskedræt efter Midgårdsormen, 2) Thors kamp med den ni-hovedede Thrivaldi(?), 3) Lokes tilfange-tagelse, 4) (det store hus) Thor henter maddingen(?), 5) den bundne Loke, 6) to samtalende mænd, 7) Vølunds smedje og ham selv i fugleham etc. Dette bliver til en sammenhængende række af Thor-scener; de står dog ikke i "kronologisk" orden, men, synes det, ret vilkårligt. For risteren har det væsentlige åbenbart været, at alle de forud fastsatte scener blev afbildet — men faktorerens orden var ligegyldig.

På runesten ser man dyr, der står snart på næsen snart på bagdelen; på den norske *Dynnasten* (NIyR 68; fig. 5) fra omkr. år 1000 er en hest tøjret under et hus, og når stenen er rejst op, står huset på gavlenden og hesten på rumpen.

Hvad indskrifterne på de urnordiske rune-

Fig. 4. Ardrestenen 8. Gotland. Opmalet foto efter Lindqvist 1941—42. Motivernes størrelse og placering forekommer en nutidig betragter tilfældig. Men den gotlandske billedmester havde en ganske anden målestok, jfr. fig. 3 og 5. — The Ardrestone, Gotland, Sweden. The size and positions of the motifs today appear incidental.

sten angår, løber de på Skåäng og Rö fra oven og nedad, omvendt på Kjøløvik (NIæR) og Tanum-Kalleby (RäF 61), vandret på Skärkind (Ög 171) og Reistad, en vandret og en lodret linje på Berga (Sö 24). Tune-stenen (NIæR 1) begynder forneden og løber bustrofedon. Hvad skriftretningen angår, er den snart venstre-, snart højrevendt. Der er altså det rigeste spillerum.

Alle kan visst være enige om, at skriftordningen på Järsberg er ejendommelig: men prøver vi nu at finde fortsættelsen på de store linjer, kan vi gå empirisk til værks og begynde med at knytte de små runer for-

Fig. 5. Dynnastenen. Norge. Uoptrukket foto ved E. M. 1931. Hesten foroven har benene nedad, huset står på den ene gavl og hesten "under" huset sidder på rumpen. Dette illustrerer kunstnerens ligegyldighed over for figurernes inbyrdes stillinger. Billedernes position bestemmes ikke af deres indbyrdes naturlige stilling, men af pladsforholdene. — The Dynna stone, Norway. The horse at the top has its legs under it, the house stands on its gable and the horse below the house sits on its rump. This illustrates the artist's indifference to the positions of the figures, which were determined not by their natural relations, but by the space available.

neden til de store, og vi får da læsningen: **harabanar runor waritu**, hvad der skulle betyde, at Ravn skriver runerne; men det er ikke så godt, for Ravn er jo 'tredie person', mens **waritu** er præsens i 'første person'. Det kunne måske tilfredsstillende ældre runologer,

der fandt sig tilfreds med *Einangstenens* (NIæR 5) læsning:

dagar þar runo faihido, "Dag malede denne rune"; men efter at det nu kan slås fast, at denne læsning for det første er forkert, for det andet at indskriftens begyndelse er skallet bort, således at læsningen nu rekonstrueres: **[ek gu]dagastir runo faihido**, "jeg Gud-gæst malede runen" dvs. indskriften, så kan man ikke sætte *Ravn* som subjekt for **waritu**.

Vi må derfor med Jansson vende os til den lille ufuldstændige topindskrift *med vende-runer*, et enkelt ord, hvoraf er bevaret: **hait**

Det er det samme ord, vi fandt fejlskrevet **hite** i stedet for **haite** i storrunernes venstre linje, og supplerer vi derfor med tidligere forskere **hait** til **hait[e]**, får vi den samme form, nemlig 1. person præsens af det redublicerende verbum *haitan*, jeg hedder eller kaldes. Javel, vil man sige, men vi kasserede jo lige **waritu** som verbum for **harabanar**, fordi det var 1. person og derfor ikke kunne bruges som verbum for et subjekt i 3. person.

Det er rigtigt; men nu ligger sagen anderledes. Thi med verbet **haite** bliver **harabanar** sideordnet med **ubar** og begge bliver prædikater til subjektet **ek**, og begge verber skal da stå i første person. Vi er da foreløbig nået så langt, at vi kan oversætte:

"Jeg erilen kaldes den stridbare, (men) jeg hedder Ravn."

Resten af indskriften giver sig af sig selv, hvor de tre verber i første person passer som hånd i handske til subjektet **ek**, jeg. Hele indskriften lyder da:

ekérilar / ubar h[a]ite : hārabanār / hait[e] / runor w / arit / u

"Jeg erilen kaldes den stridbare (egentlig den, der rejser sig mod noget fjendtligt), [men] jeg hedder Ravn, [jeg] skriver runer".

úfr kan som bekendt foruden en masse andre ting også betyde ugle; når jeg vælger at tolke det som stridbar (og ikke som fugle-navnet) har jeg naturligvis den grund, at det forekommer mig, at 'stridbar' giver bedre mening og falder bedre i tråd med andre runemesterformler, især Sjællandsbrakteatens **farauisa**; men jeg deler også nu Harry Andersens betænkelighed ved 'de mange

fugle', som han udtrykte det, da jeg forelagde min tolkning i Selskab f. nord. filologi i København.

hite regner jeg for ristefejl for **haite**, og denne fejl er formodentlig blevet rettet ved runernes opmaling. Marstrandens forslag at opfatte **hite** som præteritum, hvorved der fremkommer en parallel til de kendte Odinslinjer i Grimnismál: *Oðinn ek nu heite*, *Yggr ek áðan hét*, dette forslag kan jeg kun betragte som ligeså uheldigt som hans forsøg på at læse *alawid* på guldhornet — og som hans etruskerteori. Dels er denne præteritumsform mere end mistænkelig, dels er det vanskeligt at se nogen logisk forbindelse mellem *Järsbergstenens* runeindskrift og *Grimnismál*, forbindelsen mellem en runemester med et tilnavn og den evigt navneskiftende Odin.

Denne læsning, jeg således på grafisk grundlag er kommet frem til, svarer i ordenes rækkefølge til Erik Noreens fra 1916, og tolkningsmæssigt til Otto v. Friesens (citeret) i *Värmlands fornminnen* (Nygren 1917). Men selv om v. Friesen fastholder Noreens læsning, har han en anden tolkning i det afsnit, han skrev om runerne i *Nordisk Kultur* 1933 s. 30. Her skriver han: *Från senare delen av 500-talet är den märkligaste resta stenen i detta kulturområde, Järsbergstenen (fig. 31) från Ö. Värmland nära Kristinehamn:*

ek erilar / [lw?]ubar h[a]ite · harabanar / hait[eka?] / runor w/aritu;

d. ä. "Jag herulen heter [Leub(?) eller] Ub (Uv). Hrafn heter jag som ristar runorna", hvorefter v. Friesen udtaler, at Ub (Uv) formodentlig er den mand, der var begravet i højen.

Jeg nærer ingen tvivl om, at det er samme begrundelse, der har ført v. Friesen og mig frem til denne læsning; men mens v. Friesen — vel på grund af sin fejlagtige mening om højen — mener, at der er tale om to mænd, afdøde og runeristeren, regner jeg — som også v. Friesen gjorde i sit første tolkningsforslag — kun med een person, som hedder Ravn og har tilnavnet: den stridbare. Der- som der havde været tale om to personer,

måtte man vel forvente et **ek** foran **runor waritu**.

Hvad er der nu sket i hovedet på denne runerister, hos hvem vi med Sahlgren "vål ändå måste räkna med en smula praktiskt förnuft"?

Jo, han har først valgt sig en anselig sten; så har han bestemt, hvor langt den skulle i jorden og dernæst, hvor megen plads han ville give sin indskrift. — Her giver det mærkelige forløb, de små runer forneden har, et betydningsfuldt fingerpeg: Hvorfor drejer de sig på denne måde om den venstre linje sådan, at det sidste **u** bliver presset alene ud i skammekrogen? Der var jo plads nok under de store runer. Det kan der kun være een forklaring på: *risteren havde på forhånd vedtaget, hvor langt ned mod jorden hans indskrift måtte gå*, og for ikke at overskride den tænkte eller afmærkede grænselinje, blev han tvunget til at sno sin sidste runelinje, som sket er. Her har vi sikkert også forklaringen på, at det sidste **r** i **erilar** er ristet så nær på det foregående **a**, og det må være forklaringen på de sammenknebne runer i ubar-linjen. For Ravn som for andre runeristere (f. ex. Sparlösa-st. [Vg 119] og Rökstenen [Ög 136]) og for de gotlandske og andre *billedristere* har problemet blot været at bruge den plads på stenen, han havde bestemt for sin indskrift, selv om han så også skulle springe og sno sig lidt.

Men det giver ikke forklaringen på, hvorfor **hait[e]** og **runor waritu** er skrevet med venderuner. Nej, men også her er forklaringen ligetil, hvis man er en smule fortrolig med primitiv skrift, sådan som den optræder i de gamle middelhavsalfabeter. I min bog om

runerne i Danmark har jeg gjort opmærksom på, at selv om runealfabetet er 800—900 år yngre end det yngste middelhavsalfabet, det romerske, så gennemgår de ældste runeindskrifter nøjagtig de samme børnesygdomme som de gamle latinske indskrifter, som de etruskiske før dem, som de græske og fønikiske: hvert bogstav er et individ for sig, det tager ikke hensyn til de andres højde eller anbringelse; skæve linjer, varierende mellemrum, ingen eller få skilletegn, varierende læsretninger osv. Men runernes ender ligesom middelhavsindskrifterne — og uafhængigt af dem — med regelmæssige tegn, der står som soldater på geled.

Lad os se på et par (efter vor mening) uregelmæssige indskrifter: Fig. 6 viser Kjøløvik i Norge, fotograferet efter et gammelt gipsaftryk (vistnok fra Stephens' tid) i Nationalmuseet i København. Her er den normale læsning ifølge Krause: "Hadulaik (ruht hier). — Ich Hagustald begrub meinen Sohn." Men den læsning er ikke rigtig, fordi den grunder sig på den moderne vedtægt, at man skal begynde med den øverste linje. Det er de to andre linjer, der optager hovedpladsen, og derfor er de ristet først. Dette bekræftes til overmål af det faktum, at nogle af runerne i **hadulaikar** viger for runerne i **hagustadar**, hvad der tydeligt fremgår af alle publicerede fotografier, og som den norske runolog Aslak Liestøl på forespørgsel har bekræftet. Oversættelsen bliver da: "Jeg Hågstald højlagde min søn" (hvis navn ikke nævnes), og så for sig selv i øverste linje, såvidt der var plads, står navnet **hadulaikar**, der vel snarest må opfattes som runeristeren. Gravskriften og faderens navn er det vigtigste i denne indskrift, derfor får de hovedpladsen.

Fig. 6. Kjøløvikstenen. Norge. Uoptrukket foto efter ældre gipsaftryk i Nationalmuseet, København. Bemærk, hvorledes nogle af runerne i det enligtstående navn "over" langlinjen viger for runerne i denne. Dette navn er derfor ristet sidst. — The Kjøløvik stone, Norway.

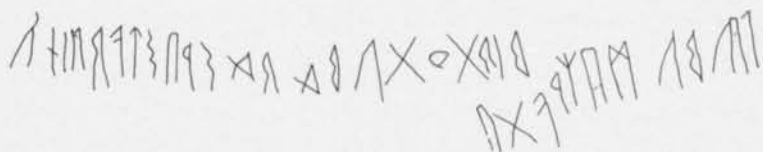

Fig. 7. Opedalstenens indskrift. — The inscription on the Opedal stone, Norway.

Fig. 8. Gravsten fra øen Thera, Grækenland. Indskriften består af en række navne:

- a) 'Ρεισάνθηρ, Ἀρχαγιέτης, Προμάτης, Κλεαγίας, Πέρασις;
b) Ἀγάθη, Περίδα; Μάληρος; c) Λεωνίδας; d) Ὀρθωλλής.

Bemærk den samme primitive, "rodede" orden som på Järsberg, Sparlösa og andre runesten. 'Reksano er ristet fra højre mod venstre, Arkhage'tas fra venstre mod højre, Kleago'ras fra højre mod venstre, mens Peraieu's står på hovedet i forhold til det foregående navn. (Efter Guarducci s. 352; anden del af 7. århundrede f. Kr.) — The Thera stone, Greece, showing the same primitive word order as on the Järsberg and Sparlösa stones as well as several other rune-stones.

Men navnet **hadulaikar** skal med, og så bliver det — lidt tilfældigt synes vi — presset ind over gravskriftens begyndelse.

Præcis samme for os hartad uforståelige uorden finder vi på Opedalstenen (NIÆR 22; fig. 7), ligeledes Norge, som jeg her gengiver efter Krause. Første linje lyder:

birngguboro swestar minu, og så kommer anden linje, anbragt før første og vigende for denne mod slutningen: **leubu mer wage**.

Det er noget af denne primitivitet, vi finder hos Järsbergristeren, ja, og hos den yngre Sparlösarister og — hos børn. Når de — på begynderstadiet — har skrevet en linje til

ende, er det naturligt for dem at skrive baglængs og med venstrevendte bogstaver i stedet for at have den ulejlighed at bevæge blyanten helt tilbage til venstre side af bladet.

Da Järsbergmesteren skal til at riste **haite** og har bestemt sig for pladsen foran **ek erilar**, må han begynde fra højre, for så får han ingen vrøvl med beregningen af pladsen på den sig hastigt indsnævrende sten, og da han derefter skal finde plads til resten af sin indskrift, og da han har ristet **runor w**, står han pludselig ved den nedre grænse, han havde sat for sin indskrift. Så gør han som barnet og her helt naturligt: han rister med spejlvendte runer — hans indskrift bliver bustrofedon.

Nøjagtig det samme kan vi iagttage på Sparlösaastenen fra omkr. 800 i Västergötland; også her nødes, kan man næsten sige, risteren til at skrive indskriftens sidste afsnit med venderuner. Set med datidens øjne har disse ristere opført sig ganske normalt; det er kun os, der synes, at skriftordningen på Järsberg er mærkelig.

For datidens rune- og billedristere trådte "det æstetiske" (dvs. det, vi ville kalde det skønne, det velordnede) i baggrunden for det funktionalistiske: det, der skulle med, skulle med, uanset om nogle bogstaver blev mindre end andre, om nogle blev spejlvendte eller om huse og dyr kom til at stå eller ligge.

Hvor gammel er Järsbergstenen? Sprogligt indeholder indskriften intet, der kan datere den nærmere end til 'urnordisk', og grafisk er der kun een rune, der måske kan sige noget. — **k**-runen var oprindeligt en sidevendt vinkel, der kun var halvt så stor som de øvrige runer; men tendensen i runealfabetet var, at alle runer så vidt muligt skulle have en hovedstav, og så fik **k**-runen sin hovedstav udgående fra vinklens spids, idet vinklen nu blev

vendt med spidsen opad eller nedad. Denne runeform findes allerede på Vimose høvl og Kragehul spydskaft fra Fyn; men her har den beholdt sin ringe størrelse, og det gælder også på brakteaterne. Tendensen i udviklingen af såvel de primitive middelhavsalfabeter som af runerne var også, at alle tegn skulle være lige høje, og det gælder netop Järsbergs k. Det gælder også **k**-runerne på Stentofte-Björketorp (RäF 97) i Blekinge; men vi har ingen dato på, hvornår det skete; da brakteaterne imidlertid normalt bruger den sidevendte vinkelform og kun Skrydstrup (og det kun i binderunen **ka**) har formen med hovedstav, turde det være det naturligste at placere Järsbergstenen mellem brakteaterne og Stentofte-Björketorp, dvs. rundt regnet ca. 550—650.

Järsbergstenen står ved alfarvej — ikke ved en grav, og ved siden af sig har den haft i alt fald een skriftløs bautasten. Den indeholder kun en runemesterformel, ganske som den norske Einangsten, hvis plads *er* ved en grav, og som Björketorpsstenen, der *ikke* har tilknytning til en grav. Björketorp indeholder en navnløs forbandelse mod den, der øver vold mod monumentet, runestenen og to skriftløse bautasten, udtrykt ved pronominet **pat**. Nu har Björketorp-monumentet fået en parallel i Järsberg-monumentet, der måske også oprindeligt har bestået af tre sten.

Der kan vel ikke være tvivl om, at de tre forskellige runemestre i Einang, Järsberg og Björketorp har foretaget en (ind)vielseshandling af de tre respektive steder med eller uden begravelse, en indvielse til deres beskyttelse à la vikingetidens Thor vie kumbl. Denne beskyttelses effektivitet har de 'underskrevet' med deres runer.

Vi kan faktisk ikke engang gætte os til, hvad det er for steder Björketorp og Järsberg repræsenterer. Man skulle tro, at de var hellige eller fredhellige steder. Men hvad der foregik dér er vi uvidende om, da der ikke er gjort fund.

Når det drejer sig om folkevandringstiden, ja, selv om vikingetiden, løber kulturhistorikeren gang på gang panden mod en mur, selv om han får en læselig og sprogligt forståelig runeindskrift foræret.

Noter

- ¹ Sven B. F. Jansson gætter på, at stenen har været ca. 30 cm højere med eventuel plads til fem-sex runer, "kanske tre i den vänstra och två i den högra textradén". Denne "gætning" kan være inspireret af tidlige forskeres suppleringsforslag: **jbaR** til **leubaR** og **hait** til **haite**, **haiteka**, **haitika**. En eftermåling på fotografiet i runeværket viser, at dersom man forhøjer stenen med ca. 30 cm og tilsætter to med **u** jævnstore runer foran **ubaR**, så vil der, hvis stenens naturlige smalten fortsætter regelmæssigt, kun blive plads til meget små runer over (til højre for) dem; hertil kommer at symmetrien mellem de to storlinjer går fløjten.
- ² Jfr. Buisson 1976 og E. M.s udførlige recension af denne helhedstolkning i Fortid og nutid. Tidsskr. f. kulturhist. Udg. af Dansk historisk Fællesforening XXVIII, 1979, s. 77—83.

Forkortelser

- NlyR = Norges Innskrifter med de yngre Runer bind 1—6. Oslo 1941—1981.
 NIæR = Norges Innskrifter med de ældre Runer bind 1—3. Christiania 1905—1924.
 RäF = Die Runeneinschriften im älteren Futhark, von Wolfgang Krause mit Beiträgen von Herbert Jankuhn. Göttingen 1966.
 Sö = Södermanlands runinskrifter. 1924—1936.
 Vg = Västergötlands runinskrifter. 1940—1970.
 Vr = Värmlands runinskrifter. 1978.
 Ög = Östergötlands runinskrifter. 1911—1918.

Referencer

- Buisson, L. 1976. Der Bildstein Ardre VIII auf Gotland. Göttermythen, Heldensagen und Jenseitsglaube der Germanen im 8. Jahrhundert n. Chr. *Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*. Göttingen.
 Lindqvist, S. 1941—1942. *Gotlands Bildsteine I—II*. Stockholm.
Nordisk Kultur VI. Runorna. Utg. av O. v. Friesen. Stockholm, Oslo, Köpenhamn 1933.
 Noreen, E. 1917. Om Järsbergsstenens inskrift. (Språkvetenskapliga sällskapet i Uppsala förhandlingar 1916—18) *Uppsala Universitets Årsbok 1918, Bil. A*. Uppsala.
 Nygren, E. 1917. Värmlands fornminnen. *En bok om Värmland*. Uppsala.

The Järsberg stone — a remarkable runestone in Värmland

The Järsberg runestone (Varnum Parish) contains Värmland's only primitive Norse inscription. The author demonstrates on purely graphic basis that the two major rune-lines are cut first (starting with the erilar-line). They are placed symmetrically above and beneath each other. This premise indicates both the original length of the inscription (the top of the stone is broken off), and the rational mode of reading, viz.:

**ekerilar / ubarh[a]ite : harabanar /
hait[e] / runor w / arit / u**

"I the eril (a kind of domestic tutor or *goði*) am called the adversary (properly: he who stands in hostile opposition), my name is raven, I write (the) runes (the inscription)".

Comparison between Järsberg and other primitive Norse inscriptions, from *Sparlösa* (Sweden), *Opedal* and *Kjølevik* (Norway) — on the latter *hadulaikar*, is carved *after* the main inscription thus cannot be the name of the dead son —, reference to pre-Christian

mediterranean inscriptions and finally a glance at pictorial stones, e. g. *Sparlösa* (Sweden), *Dynna* (Norway), shows that our forefathers attached importance to giving the full inscription on their stones together with planned pictures with all features even at the expense of what we would call regular order and harmonious dimensions. Important pictures and significant texts would be emphasized by their size, and if a horse chanced to be placed on its rump or its nose, or a house on its gable, this was a matter of total indifference.

The monument of which the Järsberg stone was a part, perhaps consisted — like the Björketorp monument — of three stones. The Björketorp inscription contains a curse against the "violator" of the monument, Järsberg has a sort of consecration formula. But what the monuments represent, we do not know. — Dated (the k-rune) between the bracteates and the Stentofte-Björketorp group, i. e. c. 550–650 A.D.